

INLEIDING TOT DE THEOLOGIE

JOSÉ MORALES

INLEIDING TOT DE THEOLOGIE

Theologische inleidingen

INHOUDSOPGAVE

Hoofdstuk 1 GELOOF EN THEOLOGIE

1. Heil en openbaring	7
2. De volledige Openbaring in Jezus Christus	15
3. Openbaring en Kerk	16
4. Twee betekenissen van het woord 'geloof'	20
5. Kenmerken van de geloofsdaad	26
6. Het geloof, kiem van de theologie	32

Hoofdstuk 2 DE AARD VAN DE THEOLOGIE

1. Wat is theologie	35
2. Twee wegen om God te kennen	37
3. Geloof, rede en taal als voorwaarden voor de theologie	40
4. Voorwerp van de theologie	50
5. De grenzen van de theologie	54
6. Theologie als wijsheid	55

Hoofdstuk 3 BRONNEN, METHODE EN EENHEID VAN DE THEOLOGIE

1. De heilige Schrift	57
2. Heilige Schrift, Kerk en theologie	58

3. De Overlevering	60
4. Verhouding tussen Overlevering en heilige Schrift	63
5. De Kerkvaders	64
6. De heilige liturgie.....	66
7. De christelijke geloofszin (<i>sensus fidei</i>).....	67
8. De geschiedenis als bron van de theologie.....	70
9. Methode van de theologie:	
het positieve en het speculatieve moment.....	70
10. De theoloog en de filosofie	74
11. Eenheid van de theologie.....	76

Hoofdstuk 4

LEERGEZAG EN THEOLOGIE IN HET LEVEN VAN DE KERK

1. De Kerk: onverbreekelijke eenheid van eredienst, geloofsleer en pastorale leiding	85
2. De rol van het kerkelijk Leergezag	87
3. Zij die het Leergezag in de Kerk uitoefenen	90
4. Functies van het Leergezag in het leven van de Kerk ..	98
5. Het leergezag en de ontwikkeling van de christelijke leer.....	102
6. De documenten van het Leergezag en hun onderrichts- en richtinggevende waarde.....	106
7. Indeling van leerstellige uitspraken.....	111
8. Leergezag en theologie.....	112

Hoofdstuk 5

THEOLOGIE, CULTUUR EN LEVEN

1. De rol van de theologie in de betrekkingen tussen christelijk geloof en menselijk cultuur	117
2. Cultuur en theologisch pluralisme	126
3. Theologie en wetenschap	130
4. Theologie en leven	134
 Noten	 139

Hoofdstuk 1

GELOOF EN THEOLOGIE

1. Heil en openbaring

De christelijke godsdienst is een godsdienst die gebaseerd is op feiten en gebeurtenissen, die in de loop van de mensengeschiedenis door God tot stand zijn gebracht. We stuiten hierbij op vijf oer-gebeurtenissen: 1) de schepping van de wereld, van man en vrouw; 2) de zelfopenbaring van God in de geschiedenis van het volk van Israël; 3) de menswording van de tweede persoon van de heilige Drie-eenheid; 4) zijn verrijzenis uit de doden; 5) de Kerk. Aan deze vijf pijlers van het christendom kunnen we de Eucharistie toevoegen die in het verlengde van de menswording ligt en daaruit tot in het uiterste de consequenties voor de ontwikkeling van het christelijk leven trekt. "De hele openbaring van het heilswerk heeft een verbazingwekkend karakter en de Eucharistie vormt op de meest eenvoudige manier het toppunt van Gods heilsplan, dat verreweg alles heeft overtroffen wat we zouden kunnen verwachten."¹

We hebben het over feiten, want alle punten die we noemden houden verband met de geschiedenis van de mensheid. De schepping geschiedt in de tijd, of laat de tijd een aanvang nemen. De Openbaring vindt plaats in de loop van de mensengeschiedenis; de geboorte van Jezus van Nazaret is vastgelegd in de annalen van het Joodse volk; de Verrijzenis van Jezus die het licht van Pasen nodig heeft om te worden onderkend en begrepen, is een gebeurtenis

die Jezus echt heeft meegemaakt; de Kerk verwerkelijkt en past de heiligheid en het heil van Jezus Christus toe in de loop der tijden. Daarom spreken we ook over de *tijd van de Kerk*. Het gaat hierbij niet om alledaagse gebeurtenissen, maar om goddelijke daden die een mens niet kan verrichten en waarvan hij zich ook geen voorstelling kan maken voordat zij plaats hebben gevonden. Het zijn dus christelijke *mysteries* die we vanuit het geloof moeten aannemen en aanvaarden. Samen vormen zij wat meestal *de heilsgeschiedenis* genoemd wordt. De christelijke godsdienst is en ziet zichzelf als een geopenbaarde godsdienst. Hij dankt zijn ontstaan aan een vrije wilsdaad van God. Hij is dus niet voortgekomen uit aardse initiatieven, die door min of meer geniale mensen opgesteld en uitgevoerd werden. "Op grond van een geheel vrije beslissing openbaart God zichzelf en geeft Hij zich aan de mens."²

In alledaagse gesprekken wordt vaak terecht het woord 'openbaring' gebruikt om situaties te beschrijven die min of meer onverwacht en verrassend zijn en het leven soms een nieuwe draai geven. Hoewel de openbaring waarover wij het hebben een uniek bovennatuurlijk gebeuren is, moeten we haar niet benaderen zonder de betekenis die het woord in de omgangstaal heeft in ons achterhoofd te houden. Immers, die niet-religieuze 'openbaringen' gebeuren niet door toedoen van onze wil; ze vinden plaats zonder dat we erop uit waren, ze laten ons nieuwe aspecten van onszelf of van anderen ontdekken en geven ons zo een beter begrip van de wereld.

De openbaring van God aan de mensen is niet een simpele weergave van nieuwe feiten of kennis. God deelt ons zijn eigen mysterie mee met de bedoeling in het leven van de mens een gelukkige omwenteling teweeg te brengen. Het Tweede Vaticaans Concilie zegt hierover: "Het heeft God in zijn goedheid en wijsheid behaagd, zich zelf te openbaren en het geheim van zijn raadsbesluit bekend te maken... Zo spreekt door deze openbaring de onzichtbare God uit de overvloed van zijn liefde tot de mensen als tot

zijn vrienden en gaat Hij met hen om teneinde hen uit te nodigen om in contact met Hem te treden en om hen in die gemeenschap te bewaren.”³ In de openbaring toont God zich de eeuwige minnaar van de mensen die Hij aan zijn goddelijk leven laat deelnemen.

God is vanaf de aanvang der mensheid nooit opgehouden zich te openbaren en aan de mannen en vrouwen op deze aarde zich te laten zien. Hij openbaart zich in de natuur en in al het geschapene, die stilzwijgende maar veelzeggende getuigen van Gods bestaan, macht, schoonheid en wijsheid zijn. *De hemel verkondigt Gods heerlijkheid, het uitspansel toont ons het werk van zijn handen* (Ps 19,2). Dit wordt de natuurlijke openbaring genoemd, omdat God zich via zijn schepsels openbaart en de natuurlijke rede deze goddelijke aanwezigheid vat. *Van de schepping der wereld af wordt zijn onzichtbaar wezen door de rede in zijn werken aanschouwd, zijn eeuwige macht namelijk en zijn godheid* (Rom 1,20). We kunnen stellen dat de natuurlijke openbaring gericht is op de bovennatuurlijke openbaring waarvan zij in zekere zin de voorbereiding is.

God openbaart zich ook in het geweten, waar Hij spreekt met elke mens en hem op het onderscheid tussen goed en kwaad wijst, zodat hij dienovereenkomstig kan handelen. Ook alledaagse gebeurtenissen in de geschiedenis zijn op een bepaalde manier de weerslag van de stem van God. Zij kunnen via datgene wat we gewoonlijk ‘de tekenen des tijds’ noemen, herkend en geïnterpreteerd worden.

Deze goddelijke tekenen, die we van natuurlijke aard kunnen noemen, bereiken hun toppunt in de openbaring waarover het Oude en het Nieuwe Testament spreken en waarvan zij getuigenis afleggen. Daar deelt God op ondubbelzinnige wijze zijn Woord en zijn leven aan de mensen mee, opdat zij allemaal, overal ter wereld snel en in alle duidelijkheid de goddelijke stem kunnen horen.

Wanneer christenen het over openbaring hebben, benadrukken zij vijf belangrijke punten:

a) Voor alles gaat het om een zelfopenbaring van het intieme leven, dat wil zeggen het trinitaire leven, van de levende God, de God van de aartsvaders en profeten, de God die Vader is van Jezus Christus. God openbaart zich op een soevereine, vrije en belangeloze manier. Niets of niemand dwingt Hem er toe zich te openbaren; Hij heeft geen aansporingen of iets van dien aard nodig om zich aan de mensen bekend te maken. God kan gesmeekt worden zich te laten kennen, maar Hij kan daartoe niet aangezet of verplicht worden. Dit indrukwekkende mysterie valt volstrekt buiten het wils- of kenvermogen van de mens. De Openbaring blijft dus een mysterie, omdat zij tegelijkertijd de goddelijke mysteries verhult en openbaart. Zij maakt het de mens mogelijk kennis te nemen van mysteries die hij nooit helemaal kan doorzien. Wij weten dat God drievuldig is, maar begrijpen niet hoe dat mogelijk is. De beperktheid van het menselijk verstand kan de oneindigheid van het goddelijk Wezen niet bevatten.

b) In het Nieuwe Testament wordt de openbaring het *Woord van God* genoemd (zie 1 Joh 1-14), en wanneer in het Oude Testament melding gemaakt wordt van de orakels van de profeten die tevoren de stem van God hebben gehoord, is dat een rechtstreekse toespeling hierop. In de Bijbel is het gehoor bij uitstek het uitwendig zintuig waardoor de Openbaring de mens bereikt, meer dan het gezicht. Het geloof komt *ex auditu* (Rom 10, 17), dat wil zeggen het komt tot ons doordat wij Gods Woord horen. Het Woord van God bereikt de mens zonder dat deze iets heeft gedaan om het te vinden of te ontvangen. Het wordt niet gevraagd of opgeroepen, zoals heidense priesters dat via orakels deden, maar dringt zich plotseling op, maakt zich meester van de ontvanger, wiens leven erdoor verandert. De Openbaring via woorden baseert zich op uiteenlopende ervaringen die we in de literaire genres van de Bijbel terugvinden: de uitspraken van de profeten van Israël, hun overtuiging dat het Woord van God in hun woorden vervat zit; en de

verhalende teksten waarin de daden en hartstochten van de mens gezien worden als een blijk van Gods ingrijpen.

De Openbaring - het Woord of het spreken van God - brengt duidelijke begrippen en ideeën over, want God is immers volstrekt samenhangend, en als Hij spreekt is het om iets te zeggen en om door diegenen tot wie Hij zijn heilsboodschap richt, te worden verstaan. Dit betekent overigens niet dat de goddelijke woorden altijd helder zijn en onmiddellijk worden doorzien. Vaak kunnen zij duister en voor meer dan een uitleg vatbaar zijn, zodat zij een verklaring nodig hebben. Het Woord impliceert een oneindig persoonlijk wezen, dat zich tot een eindig ander persoonlijk wezen richt. God spreekt tot de mens. Het Woord brengt zo in vrijheid een band tussen beiden tot stand die de vorm van een overeenkomst of *verbond* krijgt. De idee verbond is in de Bijbel van fundamenteel belang. Daarmee wordt aangegeven dat God in de openbaring onder andere toezegt de God van het uitverkoren volk te zijn, dit te beschermen en te heiligen. En dat Hij van Israël een Messiaans volk zal maken, omdat het de wereld de boodschap van het heil moet aankondigen en uit dit volk de Messias in lichamelijke zin zal voortkomen.

Op zijn beurt verbindt het volk van Israël zich ertoe van afgoderij af te zien, geen eredienst aan valse goden te brengen en alleen de levende God te beminnen en te dienen: *Gij moet Jahwe uw God beminnen met heel uw hart, met heel uw ziel en met al uw krachten* (Dt. 6,5; Lc 10,27). Het belooft het heilig volk te blijven dat het licht van alle naties is.

c) De Openbaring is een historisch gegeven, wat betekent dat het Woord in het hart van de geschiedenis van de mensheid staat, al valt het niet noodzakelijkerwijs met deze geschiedenis samen. Op zich heeft de geschiedenis in feite geen openbaringskarakter. Toch handelt God als Hij dat wil binnen de geschiedenis om zich te manifesteren via gebeurtenissen die de Openbaring uitdragen. Daarom zegt de constitutie *Dei Verbum* ook, dat God zich in de loop

van de geschiedenis van de mensheid niet alleen door het Woord laat kennen, maat ook door daden, werken en gebaren. Dat is de reden waarom de Bijbel een historisch boek is, al bevat het veel meer dan een alledaags verhaal.

De allerhoogste God, die in alles boven de wereld staat, toont zich in dingen, gebeurtenissen en mensen in onze wereld en wordt daarin weergegeven. De godheid toont zich in dat wat wij theofanieën noemen, handelingen die de door God uitgeoefende macht ten gunste van het volk van Israël laten zien. Duidelijke voorbeelden zijn de verschijning van God aan Mozes in het brandend braambos (Ex 3), de plagen die Egypte moest verduren om de weerstand van de farao te breken (Ex 7-11), de doortocht van de Joden door de Rode Zee (Ex 14), het overhandigen van de tien geboden aan Mozes op de berg Sinäi (Ex19-20), de wolk die de ark van het verbond bedekte en de Israëlieten door de woestijn naar het beloofde land voerde.

Omdat de Openbaring een historisch gegeven is, ontvouwt zij zich geleidelijk aan tot zij haar hoogtepunt bereikt in de prediking en het werk van Jezus. *Nadat God eertijds vele malen en op velerlei wijzen tot onze vaderen gesproken had door de profeten, heeft Hij nu, op het einde der tijden, tot ons gesproken door de Zoon, die Hij erfgenaam gemaakt heeft van al wat bestaat* (Heb 1,2). De Openbaring is in de loop van de geschiedenis van Israël stapje voor stapje voltooid. Het uitverkoren volk en zijn leiders realiseren zich goed, dat de achtereenvolgende nieuwe onthullingen afkomstig zijn van God zelf die zich eerst aan Abraham heeft getoond (zie Gn 12). Zodra Jahwe zich openbaart aan de verschillende mensen tot wie Hij zijn woord richt, identificeert Hij zich, om zo te zeggen, met de God die al van voor het bestaan van het Joodse volk handelend optreedt: *Ik ben de God van uw vader, de God van Abraham, de God van Isaak en de God van Jakob* (Ex 3,6).

De Openbaring mag nooit opgevat worden als occulte kennis, alleen bestemd voor een paar bevoorrechte personen. Evenmin als een onbegrijpelijke en geheime weten-

schap die de mensheid verdeelt in geleerden en onwetenden. Degenen die haar ontvangen hebben, mogen haar nooit beschouwen als een geloof dat fanatisme en onbegrip jegens de rest van de mensen toelaat. De profeten zijn de dienaren van de Openbaring en zij weten dat deze via het volk van Israël tot alle mensen is gericht. Via de gelovigen, die de zware verantwoordelijkheid hebben haar bekend te maken, is de Openbaring het erfgoed van de hele mensheid.

We kunnen de geopenbaarde godsdienst *profetisch* noemen omdat de profeten van Israël tot aan de komst van Jezus Christus, de Profeet bij uitstek, de gewone doorgevers van het goddelijk woord zijn. De profeten zijn door God gekozen om zijn woord te aanhoren en het zich eigen te maken in een leven dat volgens Gods plan wordt geleefd. Zij vertellen het als het ware in menselijke taal om het aan iedereen te kunnen meedelen.

In de Bijbel is de ware profeet hij die in naam van God met alle gezag spreekt, een mens uit één stuk die leugen en onwaarheid weet uit te roeien. Hij is een echte religieuze hervormer, die vanwege de goddelijke boodschap die hij predikt, te lijden heeft. De profeet interpreteert het heden in het licht van het Woord en kondigt de goddelijke beloften aan die later, in de geschiedenis of in de eschatologische tijd, werkelijkheid zullen worden. De religieuze ervaring die de Openbaring omvat, vindt om te beginnen plaats bij de profeten en via hun getuigenis breidt zij zich uit naar iedereen die haar aanneemt, niet als een woord afkomstig van mensen, maar van God.

Daarom is de Openbaring ook steeds een bovennatuurlijk gebeuren dat losstaat van de mens. Het gaat niet om de mens die zijn zonden en verlossing ervaart. Dat zou betekenen dat de Openbaring niet van God maar uit de geest van de mens afkomstig is.

d) De Openbaring is verlossend, dat wil zeggen, zij is er wezenlijk op gericht de mens van zijn zonden te bevrijden

en hem het nieuwe leven van de genade te geven. Alle ingrepen van God waardoor de Joden van hun tijdelijke vijanden worden bevrijd, symboliseren ook de diepliggende en ultieme bedoeling van Gods manifestatie: overwinning van het kwaad, deelname aan de goddelijke heiligheid en de mogelijkheid van een eeuwige lotsbestemming van geluk en liefde.

Het geopenbaarde woord heeft niet de bedoeling menselijke wetenschap of kennis te vergroten. Zij biedt mensen iets wat zij uit zichzelf niet kunnen bereiken: bekering van het hart, overwinning op de zonde, het verwerven van alle deugden en eenheid met God in dit leven en vooral in het leven hierna.

e) Uiteindelijk kan de Openbaring niet hoog genoeg geschat worden als geschenk van God, door Jezus in een aantal van zijn parabels als iets kostbaars en unieks beschreven. *Het Rijk der hemelen lijkt op een schat, verborgen in een akker. Toen iemand hem vond, verborg hij hem weer, en in zijn blijdschap ging hij alles te gelde maken wat hij bezat en kocht die akker. Ook lijkt het Rijk der hemelen op een koopman, op zoek naar mooie parels. Toen hij een parel van grote waarde had gevonden, ging hij alles verkopen wat hij bezat en kocht haar* (Mt 13, 44-46).

Geen menselijke kennis of rijkdom is met de Openbaring te vergelijken en met alles wat zij voor het leven van de mens betekent. Paulus zegt hierover in zijn brief aan de Fillipenzen: *Maar wat winst voor mij was, ben ik om Christus gaan beschouwen als verlies. Sterker nog, ik beschouw alles als verlies, want mijn Heer Christus Jezus kennen gaat alles te boven. Om Hem heb ik alles prijsgegeven. Om Christus houd ik alles zelfs voor vuilnis, als het erom gaat Hem te winnen* (Fil 3, 7-8).